

PRIRODA V BOGOSLUŽJU IN BAJESLOVJU PRVOTNEGA ČLOVEKA

(Konec)

IV. Ogenj v bogočastju in bajeslovju.

KULT ognja je tesno spojen s naravnim kultom. V ognju vidi prvotni človek vse kaj drugega negoli mi. Nam je ogenj čisto navaden kemični proces, prvotni človek pa je videl v tem pojavu zopet ono spreminjajoče in pretvarjajoče se bitje. In zato je ogenj oboževal in ga še danes obožuje. Kakor namreč po njegovih nazorih ogenj lahko izhaja iz kamena, rastline in živali, tako morejo tudi kamen, rastlina in žival izhajati iz ognja.

Bolj in bolj se prvotna naravna vera človeštva nagiblje k kultu ognja in luči. Luč, toplota, ogenj so one ustvarjajoče in vse vzdržujoče sile; pojavljajo se v solncu, zvezdah, zraku, v kamenu, zemlji, vodi, v rastlini in živali. Vsa narava se pokaže tako prvotnemu človeku kakor eno samo svetlobno bitje. Od oboževanja teh sil pa do oboževanja svetlobnih in solnčnih bogov v človeški obliki, stvarnikov in vzdrževalcev vsega, je le še korak.

Ko čujemo prve zgodovinske vesti o kulturi Slovencev, opazimo, da je med njimi že ponehal kult živali in dvolikih bitij, ter da se močno nagibajo h kultu svetlobnih bogov. Še obstoja vera v Čateža, tega polčloveka, polkozla, še se obožujejo Škrat, še obstoja Volkodlak, bog v povsem živalski podobi, in še Povodnji mož. Ali vsa ta bitja so porinjena za stopnjo nižje, klatijo se po samotah, v gozdih, v temi. Vodilno ulogo so pa prevzeli drugačni bogovi, in vsi ti so svetlobna bitja. Predvsem Svarog ali Perun, povzročitelj svetlobe in dobrote, ki zopet izhaja iz svetlobe; oni Perun, ki ob nevihti »orje z ognjenim plugom« (dr. J. Gruden). In dalje njegovi svitli sinovi in hčere Daždbog, Kres, Svetovit, Zora in Danica, ki so posebljeno solnce in zvezde. V tem času Slovenci svoje mrličje tudi zažigajo, t. j. izročajo jih ognju, iz katerega je človek izšel.

Tudi umetni ogenj, t. j. od človeka proizvajan ogenj, postane predmet verske pobožnosti. Nam pomenja umetni ogenj začetek človeške kulture. Ko se je človek naučil proizvajati ogenj, postalo je njegovo življenje manj bedno. Neodvisen je postal od teme in

noči, izborno obrambno orožje je zadobil proti napadom divjih zveri, njegova prehrana se je po novem načinu priprave povsem spremenila, kar je imelo posreden vpliv na njegov telesni in duševni razvoj, in kar je glavno, v družbi z ognjem si je osvojil obsežne pokrajine, ki so mu dosedaj radi zimskega mraza bile nedostopne. Vse to je čutil in slutil primitivni človek. Zato je z božanstvenim sijajem obdal onega, ki je prvi iznašel ogenj (Grki — Prometeja). Zato mu je bil ogenj svet.

Ognjišče postane središče najpriprostejše socialne skupine, t. j. družine. Kdor pristopi ognjišču, postane nedotakljiv, tudi če pripada sovražnemu plemenu. Komur se dovoli pristop pri ognjišču, temu je zagotovljeno življenje in varstvo. Tudi poganski Slovenci so imeli take »ognjiščanine«. Ognjišče postane toraj sveto. Ko se družina razvije v večjo socialno skupino, zasledimo velike ognje v svetem gaju, ali pa v tempeljih, da, celo državna »sveta ognjišča«, kakor ono v Rimu, ki so ga oskrbovale deviške Vestalke.

Še danes najdemo med pokristjanjenimi narodi ostanke tega kulta. Prižiganje sveč pred podobami svetnikov, ali ob hudi uri, ali na božičnem drevescu, predvsem pa zažiganje kresov, ki danes gore o sv. Ivanu, a ki so nekdanj goreli v čast solncu in ognju, so taki ostanke naravnega kulta.

Ogenj igra svojo ulogo tudi v primitivnem zdravilstvu. Prvotni človek je pač spoznal v plamenu izborno razkuževalno sredstvo. Zato zdravi z ognjem in dimom, ki odganjata hudobne demone bolezni. In v tem slučaju prvotni človek ni niti tako napačno sodil. Vidi se, da je bil oster in skoziinsko praktičen opazovalec narave. V ognju tičj namreč v istini naravna zdravilna moč. Zopet vidimo, kako se naravna vera in naravna veda tesno družita.

Primitivne predstave o svetosti ognja so se od Zoroastra pa do danes najčistejše ohranile med Parzi. Parzi obožujejo še danes neposebljen ogenj, toraj ogenj zgolj kot naravno prikazen. Še danes gori v starem Iranu sveti ogenj, ki ga skrbno negujejo v najsvetejšem tempelju svečeniki slednjih versnikov Zaratustre.

V. Voda v bogočastju in bajeslovju.

Moderni prirodoslovci kaj čisto zastopajo teorijo, da se je vse življenje prvotno razvilo v vodi, ter jo skušajo znanstveno dokazati. Ta ideja pa se pojavlja že v bajeslovnem svetovnem nazoru pračloveka. Prvotni človek trdno veruje, da je postanek življenja iskati v vodi. Ideja, da je bog, t. j. neko duševno, izven sveta stoječe bitje, ustvaril svet, nastopa mnogo kasneje. Mnogo starejša, prvotnejša in izvirnejša je predstava, da je izvor vsega voda in neko z vodo tesno združeno kačje bitje.

Med vodnimi bajkami zavzema prvo mesto bajka o neki veliki povodnji, o vesoljnem potopu. Najstarejši opis takega potopa najdemo v babilonskih klinopisih. Našel ga je geolog Edvard Suess med razvalinami Ninive, ter se mu cenil starost na krog 4000 let. Ta opis je sila podoben poznejši židovski verziji o vesoljnem potopu, le da igra v njem glavno ulogo morje.*)

Vse različne potopne bajke se lahko razdele v dva, med seboj strogo ločena tipa. En tip nam kaže potop kot kazen božjo, ki uniči najstarejše človeštvo ter nato potom enega para, ali ene družine ustanovi nov človeški rod. Drugi tip pa ne govori o nikaki kazni, temveč slika le prastanje stvari, pripoveduje o strahovitih bojih in o postanku neba in zemlje in vseh bitij, ki nastanejo kot posledica teh bojov iz prvotnega kaosa. Babilonska literatura pozna poleg prve tudi to vrsto potopne bajke, ki jo nazivljamo kozmogonsko, ker je pravzaprav bajka o stvarjenju sveta. Ta bajka pripoveduje kako je Marduk (t. j. svetloba, bog svetlobe,) ubil v strahovitem boju Tijamato (t. j. vodo, prakaotično kačo,) jo prerezal ter tako ločil nebno vodovje od zemeljskega vodovja. Ta boj s prakačo (zmajem) je najmočnejši motiv v bajeslovju najrazličnejših narodov.

Vendar ne poznajo vsi narodi potopne bajke. Tako ni znana ne Kitajcem, ne Japoncem, ne Arabcem, ne Sircem. Čudno je, da je tudi Feničani, najbližji sosede Židov in Babiloncev niso poznali, pač pa stari Grki. Veliko ulogo pa igra ta bajka pri prirodnih plemenih Amerike, medtem ko je Afrikanci skoro ne poznajo.

O postanku te daleč razširjene bajke si veda še ni na jasnem. Mnenje je, da gre tu za prirodno katastrofo, ki se je morda res dogodila, ko so človeška plemena imela še skupen sedež (v sedanji Mongoliji), ali pa da gre za več takih med sabo neodvisnih katastrof, tako da so potem te bajke avtohtone potopne pripovedi.

Pretežna večina znanstvenikov pa se nagiba k mnenju, da te bajke nimajo ničesar opraviti z eventualnimi resničnimi povodnjami. Potopna bajka je samostojen stvar človeškega duha, je pristen mitus, opis prvotnega svetovnega naziranja, je versko-znanstveno umetniška slika. Vendar primitivec ne vidi v nji samo pesnitve, temveč mu je gola in čista resnica.

Ako izvzamemo oni tipus potopne bajke, ki govori o potopu kakor o kazni božji, in ki ga srečamo le pri Babiloncih, Židih, Indih in Grkih, ter preiščemo bistvo kozmogonske potopne bajke, vidimo, da je prvotni človek položil vanjo vse, kar nam je hotel povedati o življenju in smrti, o smislu in namenu človeškega življenja, o svojih verskih in moralnih čuvstvih, o svoji prirodni vedi.

In primitivni človek misli takole: Stvari lahko izhajajo iz ognja, iz zraka, iz zemlje, iz kamena, iz rastline in iz živali; ali v prvi vrsti so izšle stvari iz vode, ker v vodi je življenje, ker je voda sama živo življenje, nositelj življenja in zato tudi nositelj smrti in smrti. Bajka o potopu je bajka o življenju in smrti.

*Kozmogonija prirodnih plemen seveda ni pravi nauk o stvarjenju, temveč le nauk o pretvarjanju. Prirodna plemena ne poznajo neskončno popolnega boga, ki biva že od začetka ter ustvarja svet iz nič, temveč v začetku biva nekaj kačje nebeškega, neko povsem nepopolno vodno, kaotično bitje, ki se med strašnimi boji pretvarja, spopolnjuje in slednjič pretvori v človeka. Pravljica o stvarjenju je pravzaprav pravljica o velikanskem procesu pretvorbe.

Današnja veda skuša rešiti problem o praploditvi. Tega vprašanja prvotni človek ni poznal. Njemu je bila vsa priroda živa, vsa priroda oduševljena, in iz te žive, oduševljene, pretvarjajoče se prirode si je zbiral svoje bogove.

*) Friedrich Delitzsch: „Babel und Bibel“.